

Prof. dr DUŠAN PENEZIĆ i dr BOŽIDAR STAVRIĆ, vanr. profesor,

KOMPLEMENTARNOST PLANIRANJA I TRŽIŠTA KAO SPECIFIČNOST JUGOSLOVENSKOG PRIVREDNOG SISTEMA

POSTAVKA PROBLEMA

Uspostavljanje privrednog sistema kao elementa globalnog društva uslovljeno je nužnošću usklađivanja proizvodnje i potrošnje kvalitativno, kvantitativno, prostorno i vremenski.

U uslovima naturalnog privređivanja, što podrazumijeva niži stepen društvenog i ekonomskog razvoja, kao i manje složenu ekonomsku strukturu, privređivanje se odvijalo neizdiferencirano od ostalih manifestacija globalnog društvenog sistema. Tako se i upravljanje ovim procesom nije izdvajalo od upravljanja ostalim manifestacijama društvenog života.

Posložavanje i razvoj društvene, a posebno ekonomske strukture, što podrazumijeva i učestalost razmjene proizvoda rada i jačanje uloge novca kao osnovnog mjerila vrijednosti, bilo je pretpostavka specifičnog načina organizacije procesa privređivanja kao posebnog podsistema u globalnom društvenom sistemu. Zato se ekonomski odnosi u društvu neposrednije usmjeravaju funkcionisanjem privrednog sistema koji, svakako, nosi opšta obilježja društva u kome se razvija.

Privredni sistem kao svojevrsna organizacija društvene proizvodnje u sebi sadrži i podsistem regulisanja ekonomskih odnosa između pojedinih subjekata privređivanja, odnosno društvenog života uopšte. A regulisanje funkcionisanja i razvoja sistema podrazumijeva odgovarajuće kohezije između njegovih konstitutivnih elemenata, što se ostvaruje preko usklađivanja njihovih ciljeva i interesa.

U ekonomskoj praksi i teoriji razlikuju se dva osnovna načina regulisanja funkcionisanja privrednog sistema, koji se, u različitim proporcijama, međusobno kombinuju i dopunjuju — tržište i planiranje. Pri tome se tržišno regulisanje privrednog sistema

odlikuje slobodnim djelovanjem ekonomskih zakona, uz sporadično dejstvo upravljačkog podsistema društva, dok se planiranje ispoljava kao svjesno organizovano usmjeravanje privrednih tokova.

Razvoj privrednog sistema u uslovima robno-novčanog karaktera privrede u većini zemalja odvijao se u smislu istovremenog djelovanja slobodnog tržišta i organizovanog usmjeravanja. Pri tome, u pojedinim fazama toga razvoja i u pojedinim zemljama, regulisanje privrednog sistema odvijalo se uz veću ili manju zastupljenost svjesnog elementa. Tako se u ranoj fazi razvoja kapitalističkog načina proizvodnje regulisanje privrednog sistema ostvaruje uz dominantnu ulogu tržišta, da bi se mjerama upravljačkog podsistema društva samo sprječavala entropija takve institucije.

Kada se, na višem stepenu razvoja kapitalističkog načina proizvodnje, usljed dejstva tome razvitku imanentnih zakonitosti, ovakav način regulisanja privrednog sistema dovodi u pitanje, nužno dolazi do pojave drukčijeg usmjeravanja privrednih tokova s ciljem očuvanja takvih odnosa proizvodnje. Zato se i javlja sve veća ingerencija buržoaske države u svim domenima privrednog sistema, što istovremeno predstavlja i napuštanje shvatanja o mogućnosti stihijnog funkcionisanja privrednog sistema. Naime, buržoasko društvo je u tim istorijskim momentima pred velikom dilemom: napustiti koncepciju *laissez-faire* ili dozvoliti raspadanje cjelokupnog društvenog sistema. Izbor je, sasvim logično, išao u pravcu očuvanja samog društveno-ekonomskog sistema uvođenjem državne intervencije u tržišne odnose, čime se samo ublažavaju i privremeno otklanjaju sve veće protivrječnosti takvog načina proizvodnje.

Pojavom socijalizma kao svjetskog procesa političkog i ekonomskog razvoja društva postavlja se problem konstituisanja i funkcionisanja privrednog sistema imanentnog takvim odnosima proizvodnje. Rješenje toga problema se nalazi u primjeni svjesnog, planskog regulisanja privrednih tokova, čime se obezbjeđuje viši stepen društvene racionalnosti privređivanja preko usklađivanja odnosa između proizvodnje i potrošnje, uspostavljanjem srazmjerne raspodjele društvenog fonda rada planiranjem.

Međutim, kako je socijalizam samo prelazna faza ka razvitku besklasnog, komunističkog društva, regulisanje privrednog sistema u njemu ne može se osloboditi nužnosti korišćenja tržišnog mehanizma. Tako se u socijalizmu zakonito primjenjuju, pored planiranja i određeni oblici samoregulacije ekonomskog sistema tržištem. Zato se problem regulisanja funkcionisanja i razvoja privrednog sistema u socijalizmu svodi na izbor optimalne kombinacije djelovanja planiranjem i tržišnim automatizmom, kao i na pitanje izbora načina planiranja. Ova komplementarnost djelovanja planiranja i tržišta prisutna je u svim fazama razvoja socijalističkog privrednog sistema, s tim što se i jedan i drugi način regulisanja ekonomskih tokova preobražavaju u skladu sa istorijsko-materijalističkim kretanjem cjelokupnog društva.

I. SPECIFIČNOSTI FUNKCIONISANJA PRIVREDNOG SISTEMA U SOCIJALIZMU

Složeni proces privređivanja, kako je prethodno rečeno, iziskuje više svjesnog usmjeravanja funkcionisanja privrednog sistema, jer se samoregulacija ekonomskih tokova ne može sprovesti bez rizika entropije ukupnog društvenog organizma. Buržoasko društvo svoj privredni sistem, pored tržišnog automatizma, usmjerava državnom intervencijom, kojoj je glavna brana privatna svojina sredstava za proizvodnju. Zato je podruštvljavanje sredstava proizvodnje najvažnija pretpostavka za svjesno, plansko usmjeravanje privrednog sistema.

U socijalizmu se, međutim, otvara problem izbor varijante usmjeravanja privrednog sistema. Pri tome su otvorene mogućnosti za opredjeljenje bilo na soluciju centralističkog, državno-administrativnog upravljanja privrednim tokovima, s ciljem obezbjeđenja racionalnog raspolaganja društvenim fondom rada, uz zanemarivanje autonomije osnovnih privrednih subjekata, bilo na varijantu u kojoj se osnovnim privrednim subjektima obezbjeđuje značajna autonomija, a funkcionisanje globalnog privrednog sistema omogućuje međusobnim usklađivanjem njihovih ciljeva i interesa — susretnim, konvergentnim planiranjem.

Za koju od navedenih varijanti će se opredijeliti pojedine zemlje, koje su prihvatile izgradnju socijalističkog društva, zavisi od stepena njihovog ekonomskog razvitka, kao i od drugih specifičnosti istorijsko-materijalističkog razvoja. Zato i nema opšteg pravila za uspostavljanje i funkcionisanje privrednog sistema u zemljama koje su izabrale put socijalističke izgradnje svoga društva, iako je dosadašnja praksa razvoja socijalizma spoznala samo jednu od prethodno pomenutih varijanti.

1. Nužnost centralističkog regulisanja privrednog sistema

Društvena svojina sredstava za proizvodnju, kao komponenta političkog sistema, immanentna ideologiji besklasnog društva, podrazumijeva uvažavanje obima i strukture potreba svih članova zajednice. A ove raznovrsne potrebe se mogu podmirivati u zavisnosti od raspoloživog društvenog fonda rada, koji je, u svakom slučaju, manji od mogućnosti potrošnje.

Međutim, zemlje, koje na put socijalističke izgradnje stupaju sa zatečenim niskim nivoom proizvodnih snaga, imaju naglašenu disproporciju između raspoloživih proizvodnih mogućnosti i glavnih društvenih potreba, zbog čega nailaze na probleme racionalnog raspoređivanja svoga oskudnog fonda rada. Otuda i njihova orijentacija na državno-administrativni, odnosno centralistički način regulisanja privrednog sistema, kojim se omogućuje ostvarivanje prihvaćene ideologije i koncepcije društveno-političkog sistema. Naime, takav

način usmjeravanja privrednog sistema zemlje predstavlja jedan vid racionalnosti korišćenja i raspodjele oskudnih dobara, sa težnjom da se svi članovi društva dovedu u što je moguće, ujednačeniji ekonomski i društveni položaj.

Praktično ostvarivanje ove koncepcije je uslovljeno specifičnostima opšteg društvenog razvoja, kao i uspostavljenim političkim sistemom. Međutim, osnovni koncept tako opredjeljenih privrednih sistema polazi od obezbjeđivanja racionalnosti korišćenja društvenog fonda rada organizovanim djelovanjem sa državnog nivoa, izostavljajući, pri tome, autonomiju ekonomskih subjekata u regulisanju privrednih tokova.

Određene zemlje koje izgrađuju socijalističko društvo, nalaze motiv izbora centralističkog upravljanja privrednim sistemom, pored ostalog, u prednostima koncentracije i centralizacije sredstava i njihovog striktnog usmjeravanja u pojedine djelatnosti, po principu srazmjerne raspodjele društvenog fonda rada. Takvoj motivisanosti na centralističko planiranje funkcionisanje privrednog sistema doprinosi i državno-administrativni način regulisanja političkog sistema i ostalih oblasti društvenog života.

Ovakav koncept upravljanja privrednim sistemom, kao i društvom uopšte, ima istorijski značaj, kao imanentan oblik organizacije društvene proizvodnje u uslovima naslijeđene nerazvijene strukture društva. Zato se i mogu opravdati određene slabosti centralističkog upravljanja privrednim sistemom, koje se ispoljavaju u sputavanju inicijative osnovnih subjekata proizvodnje, radnih ljudi i građana u vođenju privrednog i društvenog života zemlje. Takođe, u tom smislu se ograničava i djelovanje ekonomskih zakonitosti, kao i uključivanje u međunarodnu podjelu rada. Otuda u tim zemljama i određene karakteristike autarkičnog privređivanja koje dovode do neracionalnog ulaganja društvenog rada.

Karakteristike državno-administrativnog upravljanja privrednim sistemom i društvom u cjelini upućuju na zaključak da takav izbor nije neophodan kada se na put socijalističke izgradnje uključuju zemlje sa visokim stepenom privredne i društvene razvijenosti, iako do takvog slučaja u dosadašnjoj kratkoj istoriji razvoja socijalizma u svijetu nije došlo.

2. Društveno-ekonomski uslovi za samoupravno regulisanje privrednog sistema

Kako filozofija izgradnje besklasnog društva podrazumijeva oslobađanje čovjeka i njegovog rada, decentralizacija upravljanja privrednim sistemom, kao i ukupnim društvenim životom, je *conditio sine qua non* razvoja socijalističkih odnosa proizvodnje. Međutim, proces usavršavanja odnosa proizvodnje je uslovljen razvojem materijalne osnove društva. Zato se decentralizacija upravljanja privrednim sistemom odvija kao postepeni proces, u skladu sa tempom razvoja

privredne strukture. U tom pogledu je karakterističan primjer izgradnje socijalističkih odnosa proizvodnje u Jugoslaviji.

U procesu decentralizacije upravljanja privrednim tokovima zemlje inicijativa se sve više prenosi na osnovne subjekte proizvodnje, da bi se, u daljem usavršavanju produkcionih odnosa, oni odlikovali značajnim stepenom autonomije. To pretpostavlja i kvalitativno drugačiji način uspostavljanja ekonomskih odnosa između pojedinih nosilaca privredne aktivnosti. Tako se institucionalizuju tržišni odnosi, kao izraz slobodnijeg djelovanja ekonomskih zakonitosti reprodukcije. Autonomija privrednih subjekata u okviru regulisanja privrednih sistema ne podrazumijeva eo ipso inicijativu radnih ljudi u vođenju tih privrednih jedinica. Zato naredna faza društveno-ekonomskog razvoja označava uvođenje neposrednog samoupravljanja, u kome dolazi do izražaja radnik-pojedinac kao subjekt odlučivanja i inicijator funkcionisanja osnovne ćelije društvene reprodukcije — asocijacije slobodnih proizvođača.

Upravljanje privrednim tokovima u takvim uslovima ostvaruje se usklađivanjem ciljeva i interesa radnika-pojedinaca u okviru osnovnih proizvodnih subjekata (organizacija udruženog rada), a zatim ovih u okviru globalnog privrednog i društvenog sistema, pri čemu se njihovi međusobni odnosi verifikuju i posredstvom tržišnog mehanizma. Tako se svjesno usmjeravanje privrednog sistema ostvaruje susretnim, konvergentnim planiranjem, uz respektovanje i korišćenje ekonomskih zakonitosti kao uslova stimuliranja inicijative osnovnih subjekata proizvodnje.

Uspostavljanje ovakvog privrednog sistema nema kao primarni cilj ekonomsku racionalnost proizvodnje već ostvarivanje osnovnog produkcionog odnosa — samoupravljanja, u kome se obezbjeđuje potpuno oslobađanje čovjeka i njegovog rada. Zato je i značajna pretpostavka razvoja samoupravnog društvenog i privrednog sistema razvijenost njegove osnove, koja omogućuje slobodnije raspolaganje postojećim društvenim fondom rada.

Kakve će tokove razvoja imati pojedini konkretni privredni sistemi u zemljama koje izgrađuju socijalističko društvo zavisi od niz okolnosti, među kojima je značajna i problematika opšteg razvoja u svijetu, koji predstavlja okruženje ovim sistemima. Zato će se realizovanje ideje socijalizma — tog nužnog puta u besklasno društvo — odvijati u skladu sa specifičnim uslovima razvitka svake pojedine zemlje.

II. PROBLEMI USMJERAVANJA PRIVREDNOG SISTEMA JUGOSLAVIJE

Kako je privredni sistem društvene zajednice složena organizacija društvene proizvodnje, kojom se obezbjeđuje skladno odvijanje ukupnog procesa privređivanja, njegovo usmjeravanje se postavlja takođe kao složen problem globalnog sistema društva. Ova složenost privrednog sistema proističe iz okolnosti što se njegovo funkcionisa-

nje odvija u okviru pojedinih osnovnih privrednih subjekata, koje se dalje kombinuje u okviru privrednih oblasti, privrednih djelatnosti, grana, grupacija, poslovnih zajednica i sličnih integracionih oblika organizovanja. Između ovih elemenata privrednog sistema postoji niz suprotnih ciljeva i interesa, uslovljenosti i uzajamnosti, koje je nužno usklađivati radi ukupne društvene, ali i posebne i pojedinačne efikasnosti privređivanja. Nadalje, između privrednog sistema kao podsistema globalnog društva i ostalih elemenata društvenog sistema uspostavljaju se složeni odnosi međusobne uslovljenosti i uzajamnosti, suprotnosti ciljeva i interesa, kao i komplementarnosti funkcionisanja u ukupnom društvenom životu. To se dalje komplikuje i na planu međunarodnih ekonomskih i političkih odnosa, gdje su suprotnosti ciljeva i interesa još naglašenije.

Prethodno pomenuta složenost funkcionisanja privrednog sistema podrazumijeva i niz problema upravljanja ovim dijelom društvenog života. Pri tome, ovi problemi se ispoljavaju kako na planu unutrašnje organizacije privređivanja, odnosno koordinacije u funkcionisanju elemenata privrednog sistema, s jedne strane, tako i na planu usklađivanja funkcionisanja privrednog sistema sa ostalim elementima globalnog društva. Iz toga proističe i logičan zaključak o nužnosti uspostavljanja složenog mehanizma upravljanja privrednim tokovima društva, koji predstavlja značajan element privrednog sistema. Usmjeravanje privrednog sistema pretpostavlja i određenu autonomiju privrednih subjekata, kao i strateške interese razvoja cjelokupnog društva. Zato se društvena zajednica koristi, s jedne strane tržišnim mehanizmom kao objektiviziranim regulatorom ekonomskih odnosa a, s druge strane uvodi i određene instrumente svjesnog, planskog upravljanja privrednim sistemom zemlje.

1. *Specifičnosti razvoja planiranja u Jugoslaviji*

Društvena svojina sredstava za proizvodnju je osnovna pretpostavka za sprovođenje principa srazmjerne raspodjele društvenog fonda rada po privrednim oblastima i granama *planiranja*. Svjesno, organizovano djelovanje na raspodjelu društvenog rada pokušava da uspostavi i buržoasko društvo, spoznavši neracionalnost isključivog oslanjanja na samoregulaciju privrednog sistema tržišnim mehanizmom.

Plansko regulisanje funkcionisanja i razvoja privrednog sistema u jugoslovenskoj socijalističkoj izgradnji zasnivalo se na koncepciji ostvarivanja:

- perspektivnih ciljeva ukupnog društveno-ekonomskog razvitka (1)
i
- neposrednih ciljeva zadovoljavanja tekućih potreba savremene generacije (2).

(1) Perspektivni ciljevi ukupnog društveno-ekonomskog razvitka Jugoslavije su obuhvatali prevazilaženje naslijeđene nedovoljne privredne razvijenosti. Zato je funkcionisanje privrednog sistema nužno bilo usmjeravano pretežno administrativno-centralističkim planiranjem, kojim je u velikoj mjeri bilo prigušivano djelovanje ekonomskih zakonitosti.

Opredjeljenja za ovakvu koncepciju planskog upravljanja privrednim sistemom uslovice su i okolnosti neravnomjerne regionalne privredne razvijenosti, čije je pravazilaženje važna pretpostavka uspostavljanja socijalističkih produkcionih odnosa. A ostvarivanje ovakvog strateškog cilja inače oskudnim materijalnim i ljudskim potencijalima bilo je moguće samo uz primjenu metoda upravljanja koje obezbjeđuju visok stepen racionalnosti i ekonomske efikasnosti, uz privremeno zapostavljanje autonomije privrednih subjekata.

Centralističko, globalno planiranje naročito je kompatibilno I odjeljku društvene reprodukcije, s obzirom na opredjeljenje ekonomskog razvoja na socijalistički metod industrijalizacije privrede, dok se na polju proizvodnje predmeta za potrošnju administrativnim upravljanjem ne ostvaruje društvena racionalnost privređivanja. Zato se i drugoj grupi ciljeva društveno-ekonomskog razvoja istovremeno posvećuje odgovarajuća pažnja.

(2) Neposredni ciljevi zadovoljavanja tekućih potreba savremene generacije ostvaruju se ne samo globalnim, centralističkim planiranjem već i respektovanjem ekonomskih zakonitosti, kojima se omogućuje selektivnije raspoređivanje jednog dijela društvenog fonda rada (raspoređenog za lične i zajedničke potrebe stanovništva). Ovakav pristup koncipiranju ciljeva privrednog razvoja društva svojstven je posebno II odjeljku društvene reprodukcije, koji dozvoljava neposrednije ispoljavanje autonomije privrednih subjekata i uvažavanje interesa pojedinaca i njihovih užih asocijacija.

Prevazilaženjem položaja nedovoljne privredne razvijenosti, kao i afirmisanjem socijalističkih društveno-ekonomskih odnosa, omogućuje se napuštanje krutog, centralističkog načina planiranja, koji sputava inicijativu privrednih subjekata i neposrednih proizvođača u njima.

Istina, slobodnije djelovanje ekonomskih zakonitosti u II odjeljku društvene reprodukcije pretpostavlja i određeni stepen neracionalnosti raspolaganja društvenim radom, zbog naknadnog saznanja o društvenim potrebama u uslovima autonomnog planiranja proizvodnje u okviru pojedinih privrednih subjekata. Međutim, toliki stepen neracionalnosti se u razvijenoj ekonomskoj strukturi može tolerisati u interesu ostvarivanja jednog višeg cilja — autonomije privrednih subjekata.

Viši stepen ekonomskog razvoja omogućuje ostvarivanje opštih društvenih ciljeva socijalističke izgradnje — autonomije privrednih subjekata, odnosno samoupravljanja. Iz takvog političkog koncepta proističe i nužnost autonomizacije planiranja ne samo neposrednih

već i dugoročnih ciljeva društveno-ekonomskog razvoja. To podrazumijeva inicijativu pojedinih asocijacija slobodnih proizvođača u izboru ciljeva i pravaca svoga, ali i opšte društvenog razvoja. Otuda nužnost opredjeljivanja za samoupravno planiranje, koje se odvija usklađivanjem posebnih ciljeva i interesa između pojedinih privrednih subjekata, s jedne strane i između globalnog društva i njegovih elemenata, na različitim nivoima integrisanosti, s druge strane.

Ovaj sistem susretnog, konvergentnog planiranja kao podsistem privrednog sistema, imanentan je društvu koje se zasniva na neposrednom samoupravljanju ukupnim društveno-ekonomskim životom i dezalijenaciji čovjeka i njegovog rada.

2. Karakteristike razvoja tržišnih odnosa u privrednom sistemu Jugoslavije

Kako se proces privređivanja u uslovima socijalističke izgradnje društva ne može odreći funkcijâ tržišta, upravljanje privrednim sistemom podrazumijeva i određeni stepen slobodnijeg djelovanja ekonomskih zakonitosti. U tom smislu je jugoslovensko društvo, na pojedinim stepenima svoga razvoja, dopuštalo djelovanje tržišnog mehanizma u regulisanju privrednog sistema. A ovaj stepen oslobađanja ekonomskih zakona ispod stege administrativno-centralističkog upravljanja privrednim sistemom se mijenjao u skladu sa promjenama kvantitativne strukture društvene reprodukcije od učešća pretežno prvog na sve veću ulogu drugog njenog odjeljka.

Tržišni mehanizam se koristi u regulisanju privrednog sistema i u uslovima centralističkog, državno-administrativnog upravljanja privredom preko:

- izražavanja vrijednosti materijalnih dobara cijenama (1);
- upućenosti svih materijalnih dobara na razmjenu posredstvom novca (2) i
- preko uključenosti nacionalne privrede u međunarodnu podjelu rada (3).

(1) Kako su prelaznom periodu imanentni robno-novčani odnosi, rezultati rada privrednih subjekata, ma koliko bili planirani izvan njihovog uticaja, iskazuju se preko svojih cijena, koje predstavljaju ne samo novčani multiplikator raznovrsnih veličina proizvoda već i kvantitet s kojim će se ti proizvodi sučeliti s drugim proizvodima u razmjeni.

(2) Iako se položaj privrednih subjekata, u uslovima centralističkog sistema planiranja, određuje administrativnim utvrđivanjem cijena proizvoda, realizacija tih proizvoda, ma koliko predstavljala određeni oblik distribucije, zavisi od spremnosti potrošača da ih kupe. Naime, centralističko planiranje uspijeva da odredi obaveze proizvođača da proizvede određeni obim proizvoda, u skladu sa kapacitetom, ali ne može da obezbijedi instrumentarijum za obavezivanje potro-

šaća da otkupe tako proizvedenu količinu, pogotovu ne pod bilo kakvim uslovima razmjene. Ovakav zaključak se nameće iz same okolnosti da je podsistem proizvodnje regulaturniji od podsistema potrošnje u sklopu ukupnog privrednog sistema.

(3) S obzirom na to što se svaka nacionalna privreda nužno uključuje u međunarodnu podjelu rada, kako zbog nemogućnosti njenog autarhičnog funkcionisanja, tako i zbog neracionalnosti ovog načina privređivanja, nužno je prisustvo tržišnog mehanizma u regulisanju privrednog sistema i u centralistički usmjeravanom društvu. Zato se tržišni mehanizam preko međunarodne razmjene, odražava i na administrativno-planski usmjeravan privredni sistem.

Pored pomenutih indirektnih ispoljavanja tržišta, slobodnije djelovanje ekonomskih zakonitosti u uslovima centralističkog planiranja, karakteristično je posebno u II odjeljku društvene reprodukcije, odnosno u oblasti proizvodnje i razmjene pojedinih grupa proizvoda namijenjenih finalnoj potrošnji. Međutim, za početnu fazu izgradnje jugoslovenskog socijalističkog društva karakteristično je ovladavanje ekonomskim zakonima reprodukcije planskim regulisanjem privrednog sistema, što je uslovljeno poznatim okolnostima nedovoljne razvijenosti ekonomske strukture.

Kako je osnovna koncepcija izgradnje socijalističkih odnosa proizvodnje oslobađanje čovjeka i njegovog rada, na određenom stepenu privredne razvijenosti nužno se uspostavlja viši stepen autonomije privrednih subjekata kao izraz težnje ka njihovom preobražaju u asocijacije slobodnih proizvođača. A jedan od uslova za uspostavljanje takvih odnosa proizvodnje jeste i razvijanje inicijative neposrednih robnih proizvođača, koji upravljaju poslovanjem privrednih subjekata u kojima udružuju svoje individualne radne snage, a što se na određeni način podstiče i slobodnijim djelovanjem ekonomskih zakona. Otuda je i društveni razvoj praćen prisustvom i razvijanjem tržišnog mehanizma u regulisanju privrednog sistema, pored njegovog svjesnog usmjeravanja planiranjem.

Tržišni odnosi u regulisanju tokova društvene reprodukcije djeluju podsticajno na ispoljavanje inicijative subjekata proizvodnje, na razvoj konkurencije, što omogućava njihovo ubrzanje razvijanje kao i njegovanje suptilnijih kriterijuma u sferi društvene potrošnje. Pri tome, tržište kao izraz slobodnijeg djelovanja ekonomskih zakonitosti sa sobom nosi poznate opasnosti od nesrazmjerne društvene podjele rada, te je njegovo kontrolisanje nužno određenim svjesnim mjerama društva, koje se ispoljavaju preko sistema planiranja ili tekuće ekonomske politike zajednice.

3. Specifičnosti komplementarnog djelovanja planiranja i tržišta u jugoslovenskom privrednom sistemu

Analiza pređenog puta razvoja jugoslovenskog socijalističkog društva, kao i njegovog privrednog sistema, pokazuje stalno kombi-

novanje djelovanja planiranja i tržišta u regulisanju privrednog života zemlje. Ovo istovremeno i zajedničko djelovanje planiranja i tržišta bilo je, u različitim etapama društvenog i ekonomskog razvoja, u različitim srazmjerama. Tako se na određenim, početnim stepenima toga razvoja više ispoljavala planska komponenta regulative privrednog sistema, sa sporadičnim, prigušenim djelovanjem tržišnim odnosima, da bi se, na višim stepenima društveno-ekonomskog razvoja, tržišnom mehanizmu dozvolilo znatno slobodnije djelovanje. Pri tome, ovo kombinovano djelovanje tržišta sa planskim usmjeravanjem privrednog sistema ostvarivano je bilo prigušivanjem ekonomskih zakonitosti sistemom planiranja, bilo usmjeravanjem tržišnih tokova mjerama tekuće ekonomske politike društvene zajednice, čime se koriguju, usklađuju, usmjeravaju ili adaptiraju tržišni odnosi društvenim potrebama.

Kombinovano djelovanje planiranja i tržišnih odnosa u regulisanju privrednog sistema u smislu njihovog međusobnog dopunjavanja u cjelini upravljačkog podsistema, uopšteno posmatrano, nije samo specifičnost jugoslovenskog društva niti njegovog perioda socijalističkog samoupravljanja nego je svojstveno svim zemljama koje su krenule putem svog socijalističkog preobražaja. Međutim, jugoslovenska specifičnost u ovom pogledu ispoljava se u izboru sistema planiranja koji je adaptibilniji komplementiranju sa tržišnim odnosima, kao i u srazmjeri između učestalosti djelovanja planiranjem i tržišnim mehanizmom na privredni sistem. Tako se u jugoslovenskom privrednom sistemu, posebno u fazi razvoja samoupravljanja, primjenjuje konvergentno, susretno planiranje, u kome dolazi do punog izražaja autonomija privrednih subjekata, koji se uspostavljaju na principima asocijacije slobodnih proizvođača, a čije međusobno povezivanje se odvija posredstvom tržišnog mehanizma razmjene.

Ovim istovremenim usmjeravanjem privrednih tokova planiranjem i tržišnim mehanizmom postiže se, s jedne strane viši stepen racionalnosti raspodjele društvenog fonda rada na pojedine oblasti društvenog života i, s druge strane, podsticanje inicijative privrednih subjekata kroz tržišnu utakmicu, što predstavlja korišćenje prednostima i jednog i drugog metoda regulisanja privrednog sistema. Svjesno, plansko regulisanje ekonomskih tokova ispoljava se u uspostavljanju opšte srazmjere između dva odjeljka društvene reprodukcije, odnosno između pojedinih oblasti i grana u okviru tih odjeljaka, dok tržišni, spontani odnosi djeluju pretežno u onim sferama reprodukcije u kojima se pomoću tržišnog mehanizma može podsticati racionalnije prilagođavanje proizvodnje društvenim potrebama, bez bojazni po narušavanje planom uspostavljenih srazmjera.

S obzirom na to što paralelno egzistiraju dva međusobno suprotna metoda regulisanja odnosa proizvodnje u ekonomskom sistemu Jugoslavije — svjesni i spontani — nužno je uspostaviti odgovarajući društveni instrumentarijum za njihovo harmonično djelovanje

na ekonomski razvoj. Dijalektičko jedinstvo ovih protivrječnih pojava jugoslovensko društvo uspostavlja ekonomskom politikom, potčinjavajući stihijnost tržišta svjesnom samoupravnom uticaju. Pored planiranja i tržišnih odnosa, privredni sistem Jugoslavije raspolaze mnogobrojnim instrumentima i metodama svjesnog regulisanja ekonomskih tokova. To su, prije svega, bankarski i kreditni sistem, budžetski sistem, poreski sistem i sistem samoupravnih interesnih zajednica. Ovi elementi privrednog sistema, odnosno njegovi pod-sistemi, doprinose višem stepenu koordinacije između pojedinih oblasti ekonomskog života društva razuđenijim organizovanim usmjeravanjem odnosa proizvodnje. Pored ovog sistemskog koordiniranja privrednih tokova, u neposrednom ispoljavanju planiranja i tržišta usklađivanje se vrši i tekućim mjerama ekonomske politike društvene zajednice.

Komplementarno djelovanje planiranja i tržišnih odnosa u usmjeravanju ekonomskog sistema, na prethodno pomenuti način, predstavlja jednu od značajnih odlika jugoslovenskog socijalističkog društva. Samoupravno odlučivanje o sredstvima i rezultatima proizvodnje na nivou osnovnih organizacija kao asocijacija slobodnih proizvođača obezbjeđuje uslove u kojima interesi i ciljevi najširih krugova društva opredjeljuju njegov ekonomski razvoj. Raspodjela dohotka kao neto rezultata proizvodnje, kojim neotuđivo upravljaju samoupravno udruženi radnici, predstavlja specifičan način raspolaganja plodovima društvenog rada. Tako u raspodjeli ukupnog narodnog dohotka pojedine osnovne organizacije udruženog rada učestvuju u srazmjeri sa svojim doprinosom njegovom stvaranju, čime se onemogućuje otuđenje rada. Pri tome, utvrđivanje doprinosa pojedinih privrednih subjekata stvaranju ukupnog narodnog dohotka ostvaruje se u skladu sa planskim proporcijama, istovremeno djelovanje tržišnog mehanizma u njihovim međusobnim odnosima.

* * *

Na višem stepenu razvoja buržoaskog društva sve su izraženija nastojanja da se funkcionisanje privrednog sistema odvija pod organizovanim nadzorom države. To je posljedica nemogućnosti da se privredni tokovi racionalno odvijaju isključivo automatizmom tržišnih odnosa. Na taj način se buržoasko društvo koristi prednostima tržišne utakmice, ali se i obezbjeđuje od entropije takvog društvenog sistema, do koje bi moglo da dođe u uslovima potpuno liberalnog privrednog sistema.

Svjesno usmjeravanje privrednog sistema je pogotovu moguće u uslovima socijalističkih odnosa proizvodnje, kojima je ono imanentna odlika, ali se postavlja pitanje izbora načina planiranja: državno-administrativnog ili susretnog, konvergentnog. Analizirajući karakteristike društveno-administrativnog upravljanja privrednim

sistemom dolazi se do zaključka da njegovo prihvatanje ne bi bilo neophodno kada bi se na put socijalističke izgradnje uključile zemlje sa visokim stepenom privredne i društvene razvijenosti.

Pođe li se od filosofije izgradnje besklasnog, komunističkog društva, koje podrazumijeva oslobađanje čovjeka i njegovog rada, decentralizacija upravljanja privrednim sistemom, kao i ukupnim društvenim životom je *conditio sine qua non* razvoja socijalističkih odnosa proizvodnje. Zato se na višem stepenu razvijenosti materijalne osnove rada inicijativa u upravljanju privrednim tokovima zemlje prenosi na osnovne subjekte proizvodnje.

Proces privređivanja u uslovima socijalističke izgradnje društva ne može se odreći uloge tržišta, jer tržišni odnosi u regulisanju tokova društvene reprodukcije djeluju podsticajno na ispoljavanje inicijative subjekata proizvodnje, na razvoj konkurencije, što omogućava njihovo ubrzanije razvijanje kao i njegovanje suptilnijih kriterijuma u sferi društvene potrošnje. Otuda se u socijalističkom društvu nužno kombinuje djelovanje planiranja i tržišta u regulisanju privrednog sistema, u srazmjeri koja odgovara specifičnim konceptima globalnog političkog sistema.

Komplementarnim djelovanjem planiranjem i tržišnim odnosima na privredne tokove, postiže se, kako viši stepen racionalnosti raspodjele društvenog fonda rada na pojedine oblasti društvenog života i pojedine dijelove društvene zajednice, tako i razvijanje autonomije i inicijative privrednih subjekata kroz tržišnu konkurenciju. Tako se privredni sistem koristi prednostima i jednog i drugog metoda u svom upravljačkom podsistemu.

Prof. dr. DUŠAN PENEZIĆ and Prof. dr. BOŽIDAR STAVRIĆ

COMPLEMENTARITY BETWEEN PLANNING AND MARKET — A
SPECIFIC FEATURE OF THE YUGOSLAV ECONOMIC SYSTEM

Summary

The establishment of an economic system as an element of the global society is conditioned by the qualitative and quantitative balancing of production and consumption in a definite space and time.

Economic system as a specific organization of social production, contains a subsystem which includes the regulation of economic relations between definite subjects of economy, which includes the social life in general. And the regulation of the functioning and the development of the system inclu-

des the corresponding cohesion between its constituent elements, which can be established through the balancing of their goals and interests.

Socialism as a global process of political and economic development raises the problem of constitution and putting into action a system which is immanent to such production relations. The solution of this problem can be found in the application of the conscious, planned regulation of economic courses. This provides a higher degree of social rationality of production through harmonizing the relations between production and consumption, by establishing the balanced distributions of the social fund of labour by means of planning.

Socialism as a global process of political and economic development economic system. The possibilities are opened to choose either state-administrative centralistic management of economy in order to provide a rational control of the social fund of labour, with the result of neglecting the autonomy of the basic subjects of economy, or to choose a variant in which the basic subjects of economy are provided with significant amount of autonomy, and functioning of the global economic system is realised in mutual balancing of their goals and interests by convergent planning.

As the philosophy of building the society without classes includes the liberations of man and his labour, the decentralization of economic system management as well as of the whole social life is-*conditio sine qua non* — of the development of socialistic relations of production. But, the process of improving of the relations of production is dependent on the development of material base of the society. That is why the decentralization of the management of an economic system is a gradual process depending on the level of the development of economic structures. In this respect the development of socialistic relations of production in Yugoslavia is a specific example.

It depends on many circumstances which courses of the development a certain economic system in the countries which develop a socialistic society will take. An important one among them is the problem of the general development of the world in which these systems exist. Therefore, the realization of the idea of socialism — the only way in realization of the society without classes — will develop according to the specific circumstances of the development of each country.

Combined interaction of the planning and the market relations in regulating the economic system in a sense of their mutual supplementation in the entire management subsystem, generally speaking, is not only the specificity of Yugoslav society, nor the specificity of its period of socialistic selfmanagement, but the characteristic of all countries which are on their own way in socialistic transformation. Yugoslav speciality in this respect can be seen in the choice of the system of planning which is more adaptable to complementing with the market relations, as well as in the frequency rate of application of the planning and the market mechanism on economic system. So, in the Yugoslav economic system, especially in the phase of the development of selfmanagement — a convergent planning in which, to the

full extent, the autonomy of economic subjects whose relations are based on the principles of the association of free producers is expressed, and their connections are realised through the market mechanism and exchange.

Проф. д-р ДУШАН ПЕНЕЗИЧ и Проф. д-р БОЖИДАР СТАВРИЧ

КОМПЛЕМЕНТАРНОСТЬ ПЛАНИРОВАНИЯ И РЫНКА КАК СПЕЦИФИЧНОСТЬ ЮГОСЛАВСКОЙ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ СИСТЕМЫ

Резюме

Создание хозяйственной системы как элемента глобального общества обусловлено необходимостью согласования между производством и потреблением качественно, количественно, во времени и пространстве.

Хозяйственная система, как своеобразная организация общественного производства, содержит в себе и подсистему регулирования экономических отношений между отдельными субъектами хозяйствования, т.е. общественной жизни вообще. А регулирование функционирования и развития системы подразумевает соответствующие когезии между ее конститутивными элементами, что осуществляется путем согласования их целей и интересов.

С возникновением социализма, как мирового процесса политического и экономического развития общества, возникает проблема конституирования и функционирования хозяйственной системы имманентной таким отношениям в производстве. Решение этой проблемы надо искать в применении сознательного планового регулирования направлений хозяйственного развития, что обеспечивает высшую степень общественной рациональности хозяйствования посредством согласования отношений между производством и потреблением, установлением соразмерного распределения общественного фонда труда путем планирования.

При социализме возникает проблема выбора варианта направления хозяйственной системы. При этом открыты возможности выбора или централистического, государственно-административного управления хозяйственным развитием с целью обеспечения рационального использования общественного трудового фонда с тем, что при этом остается без внимания автономия основных хозяйственных субъектов, или варианта, при котором основным хозяйственным субъектам предоставляется значительная автономия, а функционирование глобальной хозяйственной системы обеспечивается взаимосогласованием их целей и интересов путем встречного, конвергентного планирования.

Как философия строительства бесклассового общества подразумевает освобождение человека и его труда, так и децентрализация управ-

ления хозяйственной системой, как и всей общественной жизнью, — *conditio sine qua non* социалистических отношений в производстве. Между тем, процесс совершенствования производственных отношений обусловлен развитием материальной основы общества. Поэтому децентрализация управления хозяйственной системой развивается как постепенный процесс в соответствии с темпом развития экономической структуры. В этом плане характерен пример строительства социалистических производственных отношений в Югославии.

Какие пути развития будут иметь отдельные конкретные хозяйственные системы в странах, строящих социалистическое общество, зависит от ряда обстоятельств, среди которых значительное место занимает и проблематика общего развития в мире, т.е. окружение этих систем. Поэтому воплощение в жизнь идеи социализма — этого неизбежного пути в бесклассовое общество — будет проходить в соответствии со специфическими условиями развития каждой отдельно взятой страны.

Комбинированное действие планирования и рыночных отношений в деле регулирования хозяйственной системой, в смысле их взаимодополнения в рамках всей подсистемы управления, вообще говоря, — не есть только специфичность югославского общества и периода его социалистического самоуправления, а свойственно всем странам, которые пошли по пути своего социалистического преобразования. Между тем, югославская специфичность в этом отношении выражается в выборе системы планирования, которая более приспособлена к комментированию с рыночными отношениями, а также в соразмерности частоты действия планированием и рыночным механизмом на хозяйственную систему. Так, в югославской хозяйственной системе, особенно в фазе развития самоуправления, применяется конвергентное, встречное планирование, при котором получает полное выражение автономия хозяйственных субъектов, учреждающихся на принципах ассоциации свободных производителей и чья взаимосвязь осуществляется через посредство рыночного механизма обмена.

